

^{oberts}
R. Vippers.

Morāliskas katastrofas un morāliskas slimības Eiropas sabiedriskajā dzīvē.

(Priekšlasījums Kanta biedrībā 1932. g. 8. dec.)

Moralische Katastrophen und moralische Krankheiten
im Gesellschaftsleben Europas.

R ī g ā, 1 9 3 3

Part. 60

VALSTS BIBLIOTĒKA
Inv. 401901

03090181510 1969.

15. maijā 1933.

LATVIJAS UNIVERSITĀTES RAKSTI
ACTA UNIVERSITATIS LATVIENSIS

FILOLOĢIJAS UN FILOSOFIJAS FAKULTĀTES SERIJA II. 3.

Morāliskas katastrofas un morāliskas slimības Eiropas sabiedriskajā dzīvē.

(Priekšlasījums Kanta biedrībā 1932. g. 8. dec.)

R. Vippers.

Es iedrošinos runāt jūsu filosofijas biedrībā, jo mans temats attiecas uz vēstures filosofiju, bet vēstures filosofija ir zinātnes nozare, kas tuvina filosofus un vēsturniekus. Ir jautājumi, kas vienādā mērā spēj interesēt kā vienus, tā otrs, lai gan, varbūt, filosofi un vēsturnieki pieies tiem no dažādām pusēm.

Es gribu runāt par morāliskām katastrofām un slimībām Eiropas sabiedrības dzīvē. Ar to es saprotu vairākus faktus, ko agrāk vēsturnieki neievēroja, un ko vēstures progresa teorijas pirmie dibinātāji neietvēra savā redzes aplokā. Lieta tā, ka Voltērs un Herders — es atzīmēju visizcilākos progresa teorijas pārstāvjus — bija lieli optimisti. Viņi ticēja, ka cilvēces laimi nomāc galvenā kārtā aizspriedumi; bet vajaga tikai ar saprāta gaismu izklaidēt aizspriedumu tumsu, un zemes virsū iestāsies tautu brālība, cilvēku savstarpēja uzticība un cienīšana.

Voltērs domā, ka visvairāk cilvēku dzīvību ir pazudinājusi fānātiskā baznīca ar neiecietības sludināšanu. Herders domā, ka kaŗu cēloņi meklējami valdību kabinetu intrigās; tautas nekad nekaŗos savā starpā. Pārspilēdami cilvēku saprāta lielās spējas, apgaismo-tāji ļoti augsti vērtēja zinātni, kā tautas audzināšanas līdzekli.

Viņi uzskatīja zinātni par galveno cīņas ieroci pret mežonīgām kaislībām, ko tautas masā modināja ļaunprātīgie garīdznieki un tiranni. — Astoņpadsmitā gadsimteņa apgaismotāji bija pārliecināti, ka postīgu aizspriedumu tumsība valdīja it sevišķi neierobežoti viduslaikos un ka cilvēka prāta atsvābināšanas sākums attiecināms uz At-dzimšanas laikmetu. Vidus laiki — bēdīgs laikmets, kad zinātne bija

panīkusi; renesanse ir zinātnes pirmais uzplaukums, un tādēļ tā atnesusi pirmo atsvabināšanas vēsti.

Jāsaka, ka plašās sabiedrības aprindās vēl līdz šim laikam ir populāri Voltēra un Herdera uzskati. Vēl līdz šai dienai viduslaikus uzskata par gara tumsības, ļaunu māņticību un mežonīgu tikumu laikmetu, bet renesansi par cilvēces apskaidrošanās sākumu. Tomēr, sākot ar Voltēra un Herdera laikiem, vēsturnieki ir daudz strādājuši, lai noskaidrotu dažādus konkrētus jautājumus Eiropas tautu likteņos, un daudzas parādības Eiropas intelektuālā un tikumiskā attīstībā tagad izliekas daudz savādākas, nekā tās iztēloja sev slavenie apgaismības laikmeta filosofi.

Jāgroza uzskats par viduslaikiem. Ne jau viss bija tik pelāms un drūms Eiropas kultūras stāvoklī viduslaikos, salīdzinot tos ar jaunajiem laikiem. No otras puses jāatzīst, ka jaunajos laikos ir parādījušies tādi jauni mežonīgi aizspriedumi, tik netikumīgi jēdzieni, kādus viduslaikos nevar sastapt. Un tieši uz renesanses laikmetu attiecas četri izgudrojumi, kurus var apskatīt kā smagas Eiropas sabiedrības morāliskas slimības vai morālisku katastrofu. Es runāju par sekošiem četriem izgudrojumiem: par inkvizīciju, par burvju un raganu dedzināšanu, par muižniecību un par dzimtbūšanu. Tie sastāda divus savā starpā cieši saistītus sistēmu pārus: kā inkvizīcija nešķīrāmi saistīta ar raganu procesu, tā muižniecība ar dzimtbūšanu.

Izteicienu „izgudrojums“ es lietāju ar nodomu. Es pastāvu uz to, jo šeit mēs sastopamies nevis ar stichiskām parādībām, ne ar instinktīvām dziņām, bet ar apzinīgiem, iepriekš nodomātiem jaunievedumiem. Es teikšu vēl vairāk: šo četru ļaunu netikumīgu iestādījumu attīstību lielā mērā veicināja zinātne.

Lūdzu neapvainojaties jūs, kas mācāt un kas mācāties! Zinātne ir kā chirurga nazis: ārsts ar to glābj cilvēkam dzīvību, bet ļaundaris tver to pašu nazi, lai nogalinātu cilvēku. Mūsu laiku ķīmija vairāk kalpo cilvēces iznīcināšanai; cerēsim, ka kādreiz tā kalpos vienīgi cilvēces aizsargāšanai. Bet pagaidām tā ir tikai cerība. Es tomēr apgalvoju: zinātne pati palīdzēja renesanses laikmetā izveidoties un reformācijas laikā nostiprināties šiem četriem ļauniem iestādījumiem, kas bija tik kaitīgi Eiropas sabiedrības lielākai daļai. Runājot par inkvizīciju un raganu procesiem, jāpiezīmē, ka divpadsmit gadsimteņus kristīgā baznīca nepazina šo iestādījumu. Pirmo reizi klēriki, vispārējas piedošanas un žēlsirdības sludinātāji, iegāja spīdzināšanas kamerā, kā nopratinātāji, trīspadsmitā gadsimtenī, kad

baznīcas galva aizsūtīja mūkus iznīcināt viņam bīstamo albigiešu hairešiju. Bet inkvizīcijas īstie ziedu laiki sākās piecpadsmītā gadsimteņa beigās. To noorganizēja Spānijas Ferdinands un Izabella, kas ar pāvesta atļauju sāka izmantot garīgo tiesu politiskiem mērķiem, lai uzmeklētu savus ienaidniekus un pretiniekus, vispār aizdomīgos, visus, kas iedvesa neuzticību, vai radīja skaudību.

Inkvizīcijas lielākais ļaunums bija tas, ka tā centās iespiesties cilvēka gara dzīves dziļākos noslēpumos, izpētīt cilvēka slepenākās domas.

Un vienā laikā ar inkvizīciju un saskaņā ar to sāka darboties garīgā tiesa par apsēstiem, burvjiem un raganām, kuŗu pēkšņi dažādās Eiropas valstīs izrādījās tik bezgalīgi daudz. Agrai kristīgai baznīcai ir gluži svešs jēdziens, ka cilvēkiem var būt sakari ar daimoniem, ar velnu un viņa kalpiem. Bet viduslaiku beigās Eiropā izplatās mācība par ļauno garu lielo varu zemes virsū, ka viņi uzturas starp cilvēkiem, iemiesojas dažos cilvēkos un pavedina uz grēku citus. To nevar uzskatīt par tautas māņticību, par pagāniskās maģijas atdzimšanu; tas ir zināmā mērā zinātnes produkts, literārisku un universitātes aprindu radījums. Parādās jauna zinātne, d a i m o n o l o ģ i j a, sava veida drūma, elles psiholoģija.

Zinātnieki darīja spiedienu uz baznīcas augstāko varu; pāvests Innocents Astotais, tūkstoš četri astoņdesmit ceturta gadā izlaida bullu, kur pavēlēja dibināt sevišķas tiesas burvju un raganu vajāšanai. Drīz pēc tam iznāca lielais Šprengera darbs „Āmurs raganu iznīcināšanai“ (*Malleus maleficarum*), kas sevišķi ieteica uzraudzīt sievietes, jo tās visvieglāk padodoties velna ietekmei. To var uzskatīt par tiesnešu rokas grāmatu un pamudinājumu daudziem uzrādītājiem un spiegiem, kuŗus bija radījusi elles psiholoģija. Visvairāk sārtu uzliesmoja reformācijas laikmetā, kad dedzināja velnišķīgās zinātnes nelaimīgos upurus. Protestanti nebija labāki par katoļiem; puritāni savā centībā pat pārspēja visas citas konfesijas: viņi pārnesa raganu procesus un sārtus arī uz Ameriku, toreiz maz apdzīvotu neskartu zemi.

Daimonoloģiju sagrauj domātāji un zinātnieki, holandietis Bekers, vācietis Tomazijs un citi, kas izklidina okultisma viltības. Lūk, zinātnes spējas kalpot kā labiem, tā ļauniem mērķiem: šoreiz pie naža ķērās labdarīgais chirurģs, izraujot to no ļaundaru rokām.

Kad es runāju par inkvizīciju, par raganu dedzināšanu, jūs nejutaties pārsteigti: fakti, ko es tikko minēju, jau parādījušies mācības

grāmatās. Bet to pašu nevar sacīt par diviem citiem piecpadsmitā gadsimteņa izgudrojumiem, par muižniecību un dzimtbūšanu. Es esmu pārliecināts — lielākā daļa no jums kā vienu, tā otru nemaz neuzskata par izgudrojumu, bet gan par dabīgas, pakāpeniskas, nemanāmas evolūcijas faktiem; laikam jūs iedomājaties, ka šie iestādījumi izveidojušies jau ļoti sen, ar Romas ķeizarienes sabrukuma laiku, vai Kārļa Lielā barbariskajā laikmetā.

Ja jūs tā raugāties uz šīm parādībām, tad te lielā mērā vainojami mēs, vēsturnieki, un it sevišķi tie, kas māca vēsturi. Lieta tā, ka pēdējos četrdesmit, piecdesmit gados parādījušies vairāki ļoti labi pētījumi, kas pa lielākai daļai pieder Strāsburgas profesora Knapa skolai, un kas pierāda muižniecības un tāpat arī dzimtbūšanas vēlo izcelšanos. Bet diemžēl maz, kas pazīst paša Knapa un arī viņa skolnieku, Fuksa un Viticha, darbus.

Muižniecība un dzimtbūšana visciešākā kārtā saistās savā starpā. Tās radušās vienā laikā; šīs parādības katra par sevi nevarēja pastāvēt. Šeit viss it kā piederētu vienam organismam, vienam pasaules uzskatam. Atcerieties muižniecības pamatjēdzienus: „Mēs esam no balta kaula, mums ir zilas asinis, mēs sevišķa cilvēku suga; mums nav jāstrādā, darbs mūs tikai pazemotu; mums, salīdzinot ar citiem cilvēkiem, pieder visādas priekšrocības: mums ir tiesības nemaksāt nodokļus, ieņemt vadošos amatus, prasīt sevišķu goda parādīšanu“. Šie jēdzieni saistās ar pārējo cilvēku nicināšanu, ar pārliecību, ka vienkāršai tautai, pūlim, jāstrādā muižnieku labā, ka zemkopji ir kunga vergi no dzimšanas. Paceļas jautājums, kad radās šī aristokrātu augstprātība un verdzības filosofija?

Aizkraukles barons Šulcs, Voltēra skolnieks, jutās ļoti neveikli par savas kārtas aizspriedumiem. Viņš mēģināja attaisnoties pats un attaisnot arī savus kollēgas, ka viņi palikuši iepakaļ citu zemju kultūrai, ka, atrauti no dzimtenes, viņi uzglabājuši barbarisko laiku pasaules uzskatu, ko krustneši bija atnesuši no toreiz vēl nekultūrālās Vācijas, un ka turklāt vēl krustnešus ietekmējuši fānātiski garīdznieki. Bet verdzība, pēc Šulca domām, nāk no tiem tumšiem laikiem, kad ne tikai nezināja cilvēcības, bet kad pats šis vārds nebija pazīstams.

Tomēr Šulcs dziļi maldījās. Visi tie rupjie jēdzieni, kas viņu, apzinīgu un apgaismības skartu cilvēku, samulsināja, radušies nesenā pagātnē. Tie nostiprinājušies hūmānisma un reformācijas laikos, bet īstie viduslaiki tos nepazīst.

Lai izteiktās domas neliktos nepamatotas, atļaujiet man mazliet iepazīstināt jūs ar kādu viduslaiku jūridiskās literatūras sacerējumu, kas tagad gluži aizmirsts, maz pazīstams pat vēsturniekiem, sacerējumu, ko es varētu pieskaitīt cilvēka prāta ģeniālākiem darbiem. Tas ir Sakšu spogulis, ieradumu tiesību krājums, ko sakopojis Saksijas tiesnesis Eike fon Repgovs, ap tūkstoš divisimti trīsdesmit piekto gadu. Eikes laika biedri — ķeizars Frīdrichs Otrais Hōhenštaufens, minnezengeri, Rīgas dibinātājs Brēmenes Alberts. Sakšu spogulis nevien iepazīstina ar tā laika dzīves apstākļiem, bet tur izteiktas arī sava laika ievērojamā domātāja sociālās un jūridiskās idejas.

Pirms citēju jums raksturīgākos izvilcumus no Sakšu spoguļa, man jāpaziņo, ka Eike fon Repgovs nav buržua, nav pilsētnieks, kam varētu pārvest naudu pret militāro kārtu, bet bruņnieks, un turklāt vēl īsts bruņnieks, ne tāds, kā jauno laiku muižu īpašnieki, kas dzina dzimcilvēkus pie klaušu darbiem, bet bruņnieks, kas prata rīkoties ar ieročiem, kas turēja par savu goda pienākumu aizsargāt vājos, pie tam vēl bruņnieks-tiesnesis, labs tiesību pazinējs.

Sakšu spogulī nav termina Edelmann, nav minēti muižnieki, nav zemnieku klaušu; Eikes redzes aplokā zemkopji ir brīvi laudis, kas strādā uz savas zemes; viņiem jāuztur bruņnieki un garīdznieki, bet tikai ar savām nodevām un dāvinājumiem. Neviens viņiem nepavēl, neviens neiejaucas viņu darbā; viņiem ir savs izvēlētais vecākais, burmeister's, savas sapulces; ciemiem pieder pašpārvaldība. Nekas nav dzirdams par aristokrātiju, kas greznībā un bezdarbībā pavada laiku savās muižās. Sakšu spogulis pazīst kungu tikai kā administrātoru, kuŗa pienākumos ietilpst zemnieku dzīves kārtošana un apsargāšana. Piemēram gadījumā, ja zemnieki postašā nodibina jaunu ciemu, kunga pienākums ir zemniekiem piešķirt mantojamas tiesības uz zemi, pat tai gadījumā, ja zemnieki nepiederēja pie šā apgabala.

Šo vietu silti apsveic kāds no Eikes komentētājiem, kāds jūrists, kas dzīvojis mazliet vēlāk, un paskaidro: „lai būtu zināms, ka svētā kristietībā ir trīs derīgu cilvēku šķiras, un proti: garīdznieki, bruņnieki un zemnieki. Svētai garīdzniecībai jālūdz Dievs par bruņniekiem un zemniekiem; cienījamiem bruņniekiem garīdznieki un zemnieki jāapsargā, un labiem zemniekiem jāuztur garīdznieki un bruņnieki“.

Šeit mēs sastopam cilvēku šķirošanu nevis pēc kārtām, bet pēc

profesijām; tiesību un cieņas ziņā zemnieki nostādīti līdzās citām profesijām.

Tiešām, trīspadsmitā gadsimteņa bruņnieks un viņa komentētājs ar saviem sociāliem ieskatiem varētu apkaunot astoņpadsmitā un pat deviņpadsmitā gadsimteņa muižniekus, un nevien kōnservātīvos, Rozenu un Budbergu, bet arī progresīvo Šulcu un pat liberālo Budenbroku, jo Budenbroks, sameklējis vecās četrpadsmitā gadsimteņa Bruņnieku tiesībās nodaļu par vergiem, sajūsminās un pasludina: „dieses Kapitel ist noch heutigen Tages nicht ohne Anwendung“ (heutigen Tages — tas ir deviņpadsmitā gadsimteņa sākumā).

Es iepazistināšu jūs ar Eikes spriedumu par verdzības izcelšanānos, kas raksturo viņu kā hūmānu apgaismotāju. Bet iepriekš lūdzu — nesmieties par viņa argūmentācijas ārējiem paņēmieniem; visi viņa piemēri ņemti no bībeles. Bet nav jāaizmirst, ka toreiz bībele bija vienīgā grāmata, enciklopēdija, kas saturēja nevien teoloģiju un ētiku, bet arī filosofiju, jūrisprudenci un vēsturi. Lūk, ko saka trīspadsmitā gadsimteņa bruņnieks.

„Dievs radījis cilvēku pēc sava ģimja un līdzības un ar savām ciešanām atpestījis visus vienlīdzīgi: nabagais viņam tikpat tuvs, kā bagātais. Kad pirmo reizi sāka izveidot tiesības, nebija neviena kalpa, un visi cilvēki bija brīvi, kad mūsu senči atnāca uz šo zemi. Ar savu saprātu nevaru aptvert, kā kāds cilvēks var būt cita īpašums. Un nav arī neviena dokumenta, kas to apstiprinātu. Daži domā, ka verdzība cēlusies no Kaīna, no Noasa dēla Hama, vai no Izmaēla, vai beidzot no Ezava. Tā ir maldīšanās. Arī mūsu tiesībās pastāv noteikums, ka neviens nedrīkst pats atdoties verdzībā (jo mantnieki bez šaubām sāktu tam pretoties; kā varēja Noass vai Īzāks atdot kādu citu verdzībā, ja neviens pats sevi nevar atdot verdzībā?). Ir mums vēl citi pierādījumi. Septītā dienā Dievs atpūtās... Viņš pavēlēja ievērot septīto mēnesi un septīto gadu, kas saucas par izpiršanas gadu, kad jālaiž brīvībā visi, kas saņemti gūstā vai verdzībā, atgriežot tos stāvoklī, kādā tie bija agrāk... Turklāt Dievs deva mums brīvības pierādījumu, kad viņu kārdināja, bet viņš, uzprasījis naudas gabalu, teica: atdodiet ķeizaram to, uz kā ir viņa attēls, un Dievam to, kas ir pēc Viņa līdzības. Šeit mēs no Dieva mutes dzirdam, ka cilvēks nes Dieva zīmi. Tādēļ, ja kāds atdod sevi par cita īpašumu, tad dara to pret Dieva gribu. Patiesībā spaidi, ieslodzīšana un varmācības radīja verdzību, kas aiz noilguma kļuva par netaisnu parašu un ko tagad grib pārvērst par tiesību.“

Tādas bija trīspadsmitā gadsimteņa bruņnieka idejas. Tai laikā viņš nebija vienīgais savādnieks. Es vēl atgādināšu, ka apmēram sešdesmit gadus pirms tam, kad Eike sarakstīja savu slavas dziesmu brīvībai, pāvests Aleksandrs Trešais, tas pats, kas sacēla Itāliju pret vācu iekaroņotāja Barbarosas neciešamo tiranniju, koncilā svinīgi pasludināja, ka kristīgā pasaulē nedrīkst būt verdzības. Šo faktu piemin vēl Merķelis savā slavenā darbā, bet tagadējie vēsturnieki to aizmirsa.

Un tā ap tūkstoš divsimto gadu verdzība Eiropā bija atcelta un aizliegta. Trīspadsmitā gadsimteņa apgaismotājs, kā redzējam, saka: „ar savu saprātu es nevaru aptvert, kā kāds cilvēks var būt cita īpašums“.

Tagad piegriezīsimies dzimtbūšanas, tas ir jauno laiku verdzības, izcelšanās momentam. Es jau reiz teicu un vēl atkārtošu: muižniecības izveidošanās un dzimtbūšanas izcelšanās — abas šīs parādības ļoti cieši saistītas savā starpā. Muižnieki, kas piecpadsmitā gadsimtenī sāka ļoti rosīgi pirkt muižas, nekad nebija domājuši paši strādāt uz šīs zemes; arī vēlāk šī, liekas, tik dabiska doma viņiem nekad neienāca prātā. Nesakiet man, ka bruņnieku no darba uz lauka atrāva kara dienasts; nē, kļuvis par muižnieku, viņš atstāja kara dienastu. Viņa domas bija ļoti elementāras: viņš nolēma visu vajadzīgo paņemt no sava kaimiņa, zemnieka, kas taču dzīvoja šeit no sākta laika gala un rušīnājās savā zemē. Visu, kas saistījās ar zemes apstrādāšanu, lopus, darba rīkus, ratus, bija spiests dot zemnieks, bet galvenā kārtā viņam vajadzēja dot savu un savas ģimenes darba spēku. Un tālāk muižnieki neķērās pie līguma slēgšanas, pie labprātīgās vienošanās, bet uzlika jaunus pienākumus, piecietināja zemniekus pie dzīves vietas, atņēma viņiem pārvietošanās brīvību; zemnieku aiziešanu sāka uzskatīt par noziegumu, iecēla iecirkņa tiesnešus (Hackenrichter), lai gūstītu bēgļus un nogādātu tos pēc piederības.

Ja dzimtbūšana jau pašā sākumā bija apzinīgs un iepriekš nodomāts tiesību p a r k ā p u m s, tad savā turpmākā attīstībā tā izvēršas neatlaidīgā netaisnību un varmācību pieaugumā. Saistīšana pie zemes neapmierina muižniekus. Viņi tiecas pēc pilnīgākas varas pār zemnieka personu, grib pārvērst to par vergu. Dzimtbūšana uzsāk jaunu posmu. Muižnieki griežas pēc palīdzības pie zinātnes. Tas ir taisni hūmānisma laikmets, kad sāk pētīt senās Romas un Grieķijas literatūras un valodniecības dārgumu. Viņu starpā atrada brīnišķīgu

grāmatu — Justiniāna Institutiones, sestā gadsimteņa romiešu jūri-
diskā ģenija pieminekli, kad vēl pastāvēja antikā verdzība. Sešpad-
smitā gadsimteņa mācītie jūristi atklāja tur kādu muižniekiem ļoti
vērtīgu dēfinīciju. Tā skan: „ir divas ļaužu katēgorijas; vieni ir brīvi
cilvēki un dzīvo saskaņā ar savām tiesībām, pārējie ir vergi, kas pa-
doti svešai gribai un svešām tiesībām“.

Livonijā izglītotais pilsonis Dāvids Hilchens, sajūsmināts par
muižnieku kārtas spožumu, izdaria muižniecībai milzīgu pakalpo-
jumu. Savā Vidzemes tiesību kōdekā viņš, runājot par zemniekiem,
izmantoja tikko minēto romiešu jūristu mācību par cilvēku šķirošanu
brīvajos un vergos. Zemniekus viņš piedēvē tiem beztiesīgiem servi,
kuŗus min antīko tiesību krājums.

Arī turpmāk muižnieki izmantoja romiešu tiesību pakalpojumu.
Ko teica par vergiem vecie romiešu jūristi? Ka viņiem nav sava īpa-
šuma, ka visa viņu iegūtā manta pieder kungam. Bet tas skanēja brī-
nišķīgi, un no tā varēja atrisināt ļoti auglīgus secinājumus. Ja zem-
nieks ir kunga vergs, tad arī viss, kas viņam ir un ko viņš nopelnī,
pieder kungam: vispirms viņa zeme, uz kuŗas viņš dzīvo, tad tālāk
viņa sēta, viss viņa darba inventārs, viņa lopi un beidzot visa viņa
pārējā manta, ieskaitot arī viņa apģērbu. Un turpmāk muižnieks uz-
skatīja par savām tiesībām pārcelt zemniekus no viena zemes gabala
uz otru, arī padzīt tos no mājām un pievienot tādā kārtā atsvabināto
zemes gabalu savai muižai, pārvērst savā fermā.

Beidzot astoņpadsmitā gadsimtenī verdzības teōrija sasniedza
augstāko attīstības pakāpi. Es iepazīstināšu jūs ar kādu dēfinīciju,
kur zemnieki uztverti kā vergi; šī dēfinīcija ņemta no kōdeka, ko
tūkstoš septiņi simti trīsdesmit piektā gadā, taisni pieci simti gadus
pēc bruņnieka Eikes fon Repgova darba, sacerējis kāds Baltijas jū-
rists, barons Budbergs. — Lūk, kas tur teikts:

„Tā kā šīs zemes zemnieki, saskaņā ar senseniem noteikumiem
un parašām, pieder pie tām muižām, uz kuŗu zemes viņi dzīvo, un
pie tam tik lielā mērā ir to dzimtīpašums, ka tie uzskatāmi par ne-
kustama īpašuma daļu, un tā kā viņiem jāpilda muižas lauku apstrā-
dāšanai vajadzīgās klaušas un jādod nodevas, tad tie līdz ar savu
mantu un īpašumu ir sava kunga varā.“

Jūs redzat, cik tālu nonāk muižnieks — dzimtbūšanas aizstāvis:
zemnieks, dzīvs cilvēks, ir nekustama īpašuma sastāv-
daļa. Un beidzot kōdifikātors — vergu īpašnieks nepiemirsa ie-
spraut savā dēfinīcijā citātu no romiešu tiesībām: viņš sauca zem-

niekus ar zinātnisko terminu: *adscripticii seu glebae addicti, item proprii.*

Tā dēkrētēja balto cilvēku verdzību, mierīgi sēžot savā kabinetā, mācīts un izglītots astoņpadsmitā gadsimteņa muižnieks, Monteskjē un Voltēra laika biedrs! — Sakiet, cienījamie klausītāji, vai vēl vajaga salīdzināt viduslaiku bruņnieku Eiki fon Repgovu ar jauno laiku muižniekiem, ar Budbergu, Šulcu un Budenbroku? Vai citāti, ko jums minēju, nerunā pietiekoši skaidru valodu? Es domāju, jūs jau esat nonākuši pie sava secinājuma. Atļaujiet man tikai formulēt šo secinājumu saskaņā ar šīsdienas tematu.

Vai dzimtbūšanas liktenis nedod mums ainu par morālisko smago slimību, kas pārņēma Eiropas sabiedrību daudzās mūsu kontinenta valstīs? Zināma turīgo ļaužu grupa, pie vispārēja kultūras uzplaukuma, dibina savu labklājību uz darba tautas verdzināšanu un aplaupīšanu un turklāt attaisno savu jaunievedumu ar zinātnisku teoriju, pamato savu sociālo stāvokli, izmantojot zinātnisko tehniku. Jo verdzība Eiropā bija reiz atcelta — to jūs tagad zināt — un atkal parādījās vēl smagākā formā, un turklāt vēl ar zinātniskas argūmentācijas palīdzību.

Te ir ko padomāt, un it sevišķi mums, zinātniekiem. Dzimtbūšanas vēsturē svarīgu vietu ieņem zinātnieki, kas veltīja muižniekiem savas zināšanas, savus metodiskos aizrādījumus. Ļaundari ne vien ielauzās chirurga kabinetā, bet arī ārstu piespieda kalpot saviem noziedzīgiem mērķiem. To pašu mēs redzam mūsu dienās, kad ķīmijai, aeronautikai un metalurģijai, cilvēka gara lieliem izgudrojumiem, jākalpo cilvēces iznīcināšanai, kad zinātnieki ir it kā galvenie padomdevēji soda ekspedīciju štābā. Mēs atkal pārdzīvojam smagu cilvēku ētikas katastrofu, nopietnu morālisku slimību. — Bet ko lai mēs darām? Kā lai izturamies pret šādām parādībām? Kam lai ziedojam savus spēkus?

Vai varbūt mums jānoliecas nenovēršamo faktu priekšā, jāpieņem tie, kā likteņa lēmumi? Un vai Jums tagad nebūtu diezgan, ka jūs, noklausījušies vēsturnieka bēdīgo stāstu, aizietu ar spriedumu: tā tas ir bijis un tā būs arī turpmāk?

Nē, tādu padomu es jums nedošu. Un ne tādēļ pastāv vēstures zinātne, lai tikai konstatētu faktus. Vēsture ir ieguvusi arī zināmus pieredzējumus; tā var sniegt dažas pamācības. Vēsture mums rāda, ka bija laiki, kad cilvēce slimoja un grūti slimoja, bet arī atveseļojās. Un ne tikai ļaunumu viesuļi gāja pāri zemēm un tautām. Eiropas sa-

biedrība dzirdēja arī drošsirdīgu brīvības ideju sludināšanu, redzēja skaistus ideāla attēlus, veica īstus varoņu darbus.

Pret dzimtbūšanas nezvēru apbruņojās cēlie g a r a bruņnieki: mūsu zemē ir darbojušies nevien Hilchens, Mengdens, Budbergs — bet arī tādi varoņi, kā Eizens, Jannavs, Merķelis. Un līdzekļus, kas dziedināja no morāliskām slimībām, ņēma no tās pašas neizsmeļamās cilvēka saprāta mantnīcas. Arī zinātne ir ļauna, un ir arī laba zinātne, tāpat izgudrojumi var būt ļauni un labi.

Centisimies tad arī domāt un domāsim neatlaidīgi par to, kā sagādāt uzvaru labajai zinātnei, kā izraut chirurga nazi no ļaundaru rokām, kā vērst visas mūsu zināšanas un pieredzējumus, visus mūsu zinātniskos argūmentus un izgudrojumus, visas mūsu metodes un visu mūsu tehniku cilvēcei par svētību.

(Piezīme.)

Sakšu spoguļa autora verdzības teorētiskais notiesājums atrodas šā krājuma trešajā grāmatā Tit. 41 ar virsrakstu: wie man saget daz sich eigenschaft (t. i. Leibeigenschaft) erhubē (Der Sachsenspiegel her. v. J. Weiske u. H. Hildebrand, elfte Ausg. 1929, S. 104). — Knapa skolas ievērojamākie sacerējumi ir: G. F. K n a p p, Die Bauernbefreiung und der Ursprung der Landarbeiter in den älteren Theilen Preussens 2 T. Leipzig 1887; C. I. F u c h s, Der Untergang des Bauernstandes und das Aufkommen der Gutsherrschaften nach archivalischen Quellen aus Neu-Vorpommern und Rügen, Strassburg 1888; W. Wittich, Die Grundherrschaft in Nordwestdeutschland, Leipzig 1896. — Zemnieka kā verga apzīmējums ievietots tā sauc. B u d b e r g a - Š r ā d e r a Vidzemes Bruņnieku tiesības projektā ceturtās grāmatas tit. 26 § 1 (šā projekta noraksti atrodas Latvijas Valsts Archīvā un Rīgas pilsētas bibliotēkā).

Moralische Katastrophen und moralische Krankheiten im Gesellschaftsleben Europas.

R. Wipper.

Weite Kreise der Gesellschaft richten sich noch immer nach den historischen Ansichten der Aufklärer des XVIII. Jh., die die Rückständigkeit des Mittelalters verurteilten und die Fortschrittlichkeit der Neuzeit verherrlichten. Wie vormals hält man das Mittelalter für eine Periode tiefer Unwissenheit und bösen Aberglaubens; dem Mittelalter schreibt man den Fanatismus der Kirche zu, die Ungleichheit der Stände, den unerträglichen Hochmut der Aristokratie, die Unterdrückung der unteren Klassen, die Leibeigenschaft; das beginnende Erwachen des Verstandes erblickt man in der Renaissance, und die Wissenschaft der Humanisten nennt man den Hauptfaktor der Befreiung. Allein die historischen Forschungen der letzten 50 Jahre haben im hohen Grade diese Vorstellungen widerlegt. Laut Ansichten neuer Historiker hat gerade die Renaissance, das XV. Jahrhundert vier Neuerscheinungen des religiösen und sozialen Lebens Europas hervorgerufen, die uns wie moralische Krankheiten der europäischen Gesellschaft vorkommen, nämlich: die Inquisition, die Hexenprozesse, den Adel und die Leibeigenschaft.

Die Inquisition ist zwar schon im XIII. Jh. entstanden — zur Zeit der Verfolgung der Albigenser durch die Kirche. Aber erst am Ende des XV. Jh. nach ihrer Einführung in Spanien durch Ferdinand und Isabella ist die Inquisition im grossen Massstabe zu politischen und rassenfeindlichen Zwecken angewandt worden. Völlig unbekannt waren der frühchristlichen Kirche die Hexenprozesse. Sie tauchten erst am Ende des Mittelalters auf, und dank der Entwicklung einer besonderen Wissenschaft — der Dämonologie, einer Art höllischer düsteren Psychologie — nehmen die Hexenprozesse epidemischen Charakter an. Papst Innocenz VIII. gründet 1484 durch Erlass einer besonderen Bulle Gerichte zur Verfolgung der Zauberer und Hexen. Und als Handbuch der Richter dient das bald darauf erschienene

monumentale Werk eines der Iniziatoren den dämonologischen Wissenschaft, Sprengers, unter dem Titel *Malleus maleficarum*. Die Manie „die Besessenen“, besonders Frauen auf dem Scheiterhaufen zu verbrennen, wütet am schlimmsten im Zeitalter der Reformation, im XVI. und XVII. Jahrh. und zwar gleichermassen in katholischen und protestantischen Kreisen.

Gleichzeitig mit diesen Erscheinungen des religiösen Lebens entstehen zwei neue soziale Einrichtungen: der Adel und die Leibeigenschaft. Dem Mittelalter, dem Feudalismus sind beide fremd. Die Quellen des XII. und XIII. Jh. nennen weder Adel, noch Erbbauern, es gibt weder Frondienst, noch dem Herrn untertänige Bauern, es gibt überhaupt keine Stände. Nach Art der Beschäftigung unterscheidet man *oratores*, *bellatores* und *laboratores*, wobei der Kommentator des *Sachsenspiegels* unter *laboratores* hauptsächlich Landleute versteht und sie nicht weniger achtet als die anderen Berufe. Der Autor des *Sachsenspiegels*, der Ritter Eike von Repgow (um 1235) erwähnt überhaupt keine Klasse der Gutsherren, wohl aber kennt er Dörfer mit Selbstverwaltungen, selbständige Bauern. Eike protestiert heftig gegen die Sklaverei. Er sagt: „Gott hat den Menschen nach Ihm selbst gebildet und hat ihn durch seinen Kreuzestod befreit, den einen wie den anderen: Ihm ist der Arme ebenso nah als der Reiche. — Es waren keine Knechte und waren alle freie Leute, als unsere Vorfahren in dieses Land kamen. Mit meinem Sinn kann ich es nicht begreifen, dass jemand eines anderen (Eigentum) sein sollte.“

Die Arbeiten G. F. Knapp's und seiner Schule haben gezeigt, dass der Adel in den deutschsprachigen Ländern im XV. Jh. entsteht. Diese im sozialen Leben Europas neue Klasse ländlicher Unternehmer passt ihren wirtschaftlichen Zielen eine neue Arbeitseinrichtung an, den Frondienst der Bauern, die ihrer Herrschaft mit ihrer und ihrer Familie Arbeit, ihrem Arbeitsvieh und ihrem Inventar dienen müssen. Um sich den Frondienst auf ewige Zeiten zu sichern, nimmt der Adel den Bauern die Bewegungsfreiheit und schafft strenge Bestimmungen über Ausantwortung der Läuflinge, die der Zwangsarbeit auf den Gütern entfliehen. Mit dieser faktischen Leibeigenschaft begnügt sich der Adel nicht, er strebt nach rechtlicher Unterwerfung der Bauern, indem er sie zu Sklaven macht. Hierbei leistet ihm gute Dienste eine jener Wissenschaften, die gerade in Humanistenkreisen besonders entwickelt waren, nämlich die römische Rechtslehre. In

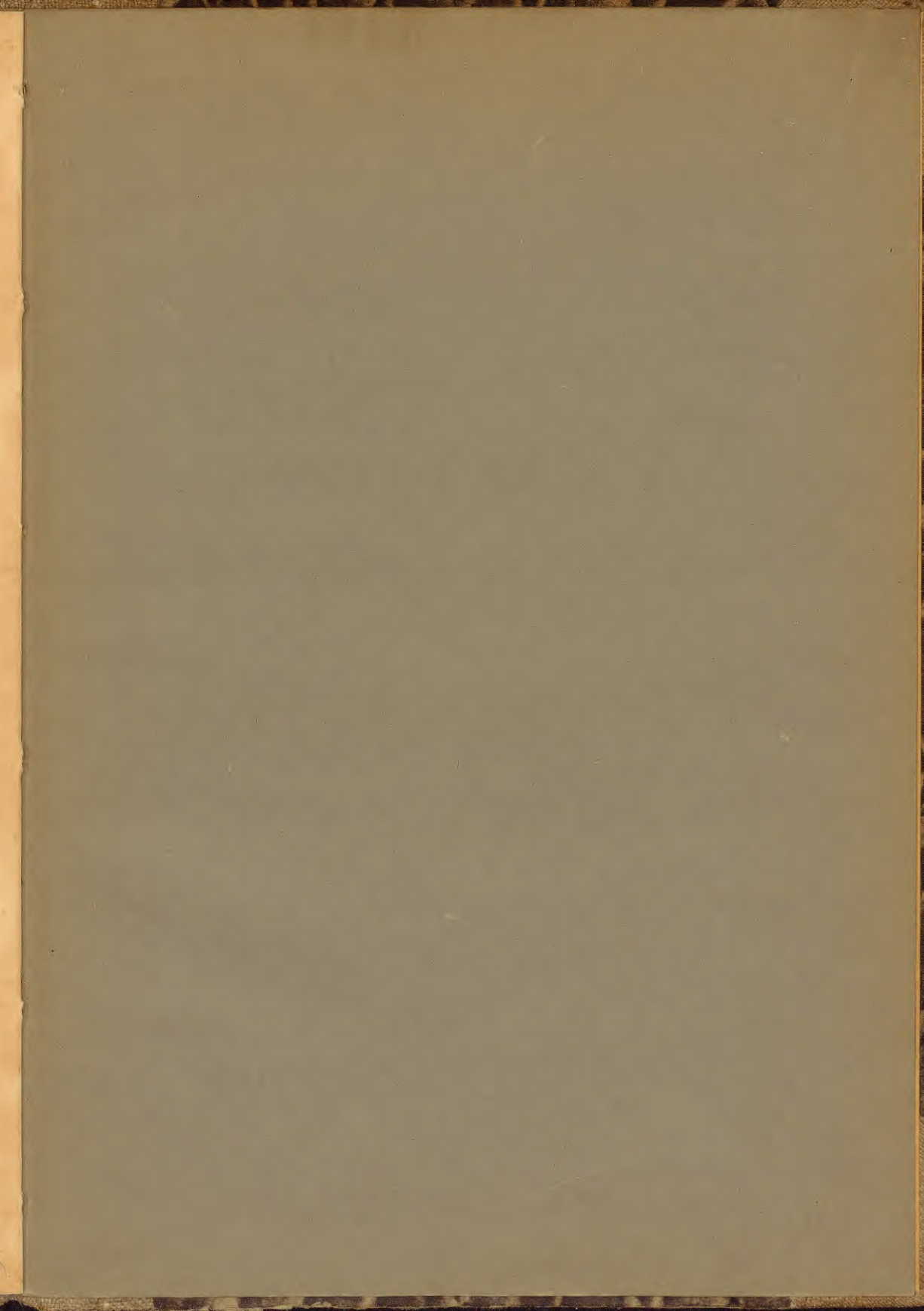
Livland stellt 1599 David Hilchen, ein humanistisch gebildeter Bürger, hingerissen von dem Glanze des Adels, ein Projekt eines Lieffländischen Landrechts zusammen. Hier führt er die Lehre der Justinianischen Institutiones von der Teilung der Menschen in Freie und Sklaven ein, und zählt die Bauern zur Kategorie der Sklaven. Weiterhin bedient sich der Adel angestrengt des römischen Rechts in Anwendung auf die Bauern. Hier gewinnt er den Begriff davon, dass ein Sklave kein Eigentum haben kann, und auf Grund dieser Erkenntnis muss auch das Bauernland dem Herrn gehören, während der Bauer nur Nutzniesser des Landes ist, der von der Gnade des Herrn abhängt. Um 1735, genau 500 Jahre nach dem Ritter-Richter Eike von Repgow, der nur freie Landleute kannte und sich schon über die Idee der Leibeigenschaft empörte, dekretiert der adlige Kodifikator Baron Budberg, ruhig in seinem Arbeitszimmer sitzend, auf Grund der wissenschaftlichen Lehre des römischen Rechts, die Sklaverei der Bauern folgendermassen: „Demnach dieses Landes Bauernschaft nach uralten Verfügungen und Gebrauche denen Gütern, worunter selbige auf Lande sitzt, dergestalt Erb und eigen zugehöret (adscriptitii seu glebae addicti, it. proprii), das ist für ein Teil des unbeweglichen zu achten — als stehet auch dieselbe stammt Haabe und Gute unter ihrer Herrschaft Gewalt.“

Die erwähnten vier Institutionen, die sich zu Beginn der Neuzeit gebildet haben — zur Zeit des Humanismus — und sich besonders im Zeitalter der Reformation entwickelten, können nicht als Reste des Barbarentums und Ausgeburten der Unwissenheit betrachtet werden. Im Gegenteil, sie können sehr begründet als neue Erfindungen der kultivierten europäischen Gesellschaft angesehen werden, weil sie als Resultat bewusster Bestrebungen, planvoller Handlungen und mit Hilfe der Wissenschaft entstanden. Die wissenschaftliche Technik kann überhaupt dem Guten wie dem Bösen dienen, wie es unsere zeitgenössische Chemie beweist, die ja immer neue Mittel zur Vernichtung der Menschen erfindet. Ähnlich war es mit den Erfindungen der Dämonologie und der Leibeigenschaft: hier war die Wissenschaft dem chirurgischen Messer vergleichbar, mit dem der Arzt das Leben dem Menschen rettet, das diesmal aber in die Hand eines Bösewichts gefallen war. Zwar hat die Wissenschaft nicht nur die Entwicklung moralischer Krankheiten der europäischen Gesellschaft gefördert, sie hat auch mächtige Gegenmittel hervorgebracht. Infolge der heissen und unaufhörlichen Bemühungen solcher

Gelehrter, wie Becker, Thomasius u. a., hörten die Hexenprozesse auf. In Livland traten wider die wissenschaftlich ausgebildeten Kodifikatoren Hilchen, Mengden, Budberg, die mit Hilfe der römischen Jurisprudenz die Rechte des Adels auf Leibeigene bewiesen, Vertreter anderer Anschauungen und Lehren auf. Es waren die Aufklärer Eisen, Jannau, Merkel, die mit Beweisen der neuen rationalistischen Philosophie und der Geschichte das unmoralische System der Versklavung der arbeitenden Bauern bekämpften.

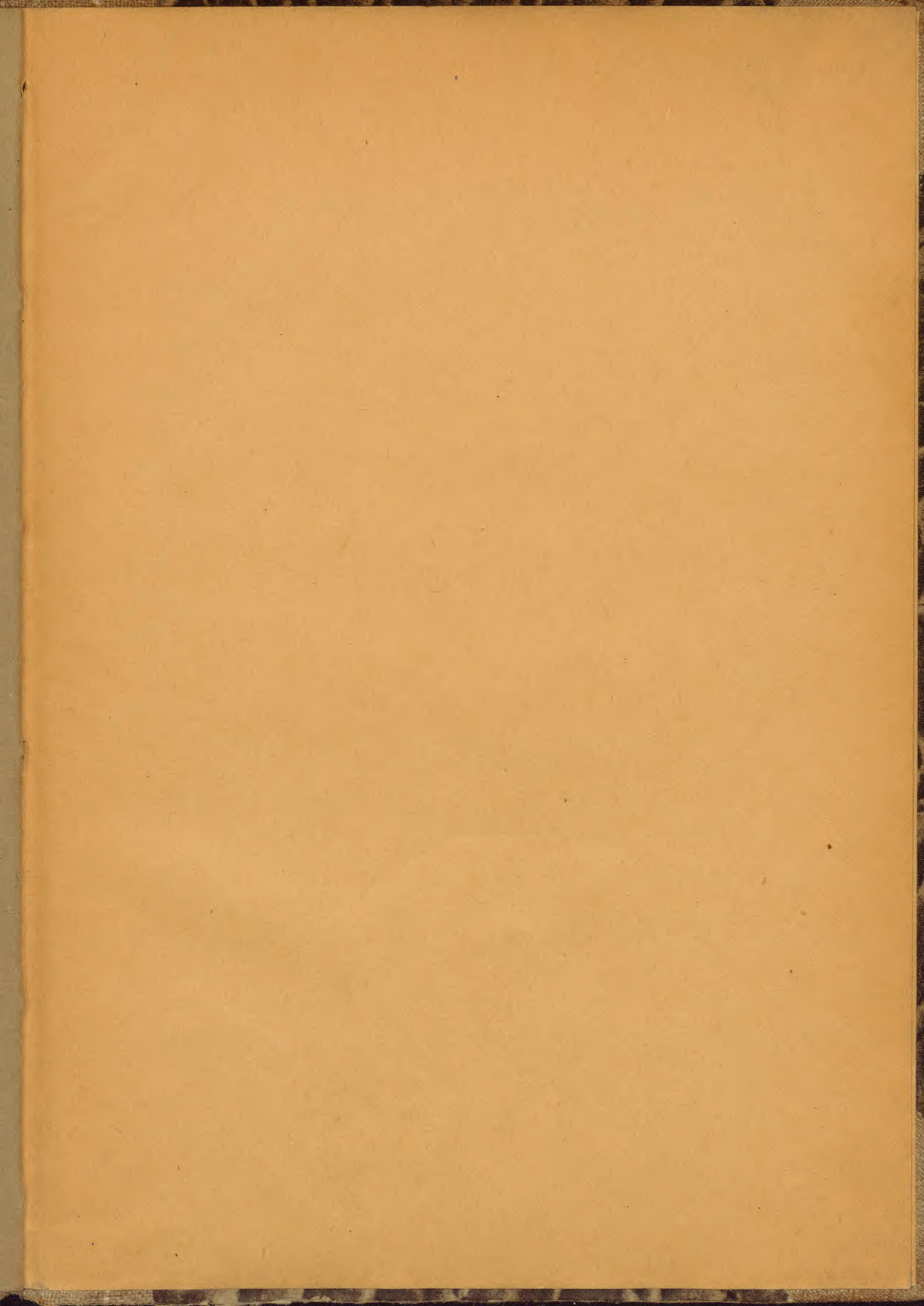

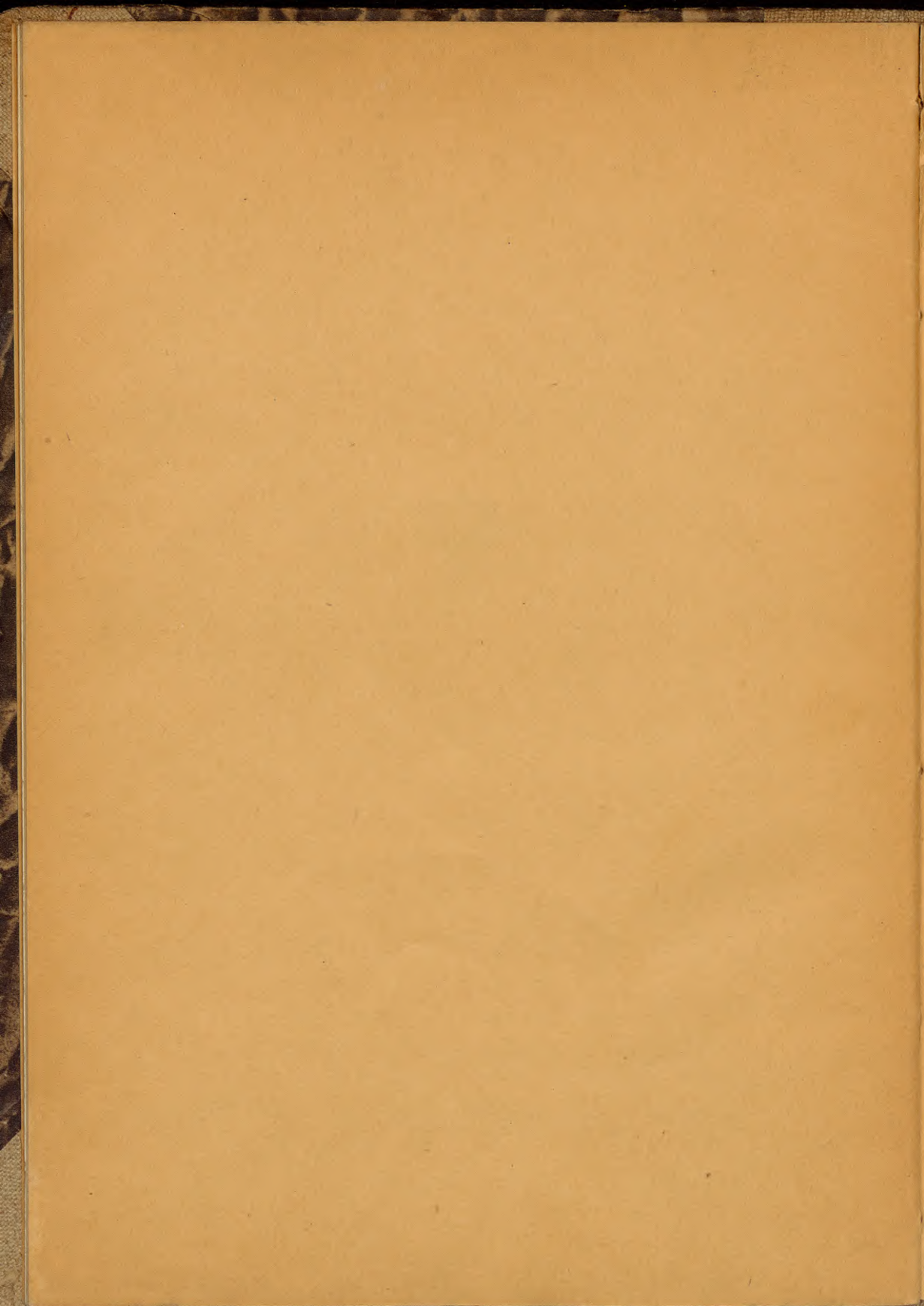
Lu 5871

La 5871

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309018151